

УДК 331.5.024.5(477)

Ачкасова Оксана Вікторівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ

Дослідження присвячене одній з ключових проблем зайнятості населення України, а саме проблемі молодіжного безробіття. Проведено аналіз показників, що характеризують зайнятість молоді України та констатують високий рівень молодіжного безробіття. Розглянуто можливості поліпшення ситуації у сфері зайнятості молоді України, зокрема, на основі розвитку молодіжного підприємництва. Проаналізовано результати соціологічних досліджень щодо підприємницьких спрямувань сучасної молоді. Встановлено переваги та можливості, які відкриває соціальне підприємництво для реалізації сучасною молоддю власних бізнес-ідей та подолання молодіжного безробіття на вітчизняному ринку праці.

Ключові слова: молодіжне безробіття, зайнятість, економічна активність, молодіжне підприємництво, соціальне підприємництво.

Постановка проблеми. В умовах глобальних змін в економіці країни та її соціально-трудовій сфері значної трансформації зазнає ринок праці. Розвиток ринку праці в Україні характеризується нестабільністю серед окремих вікових груп, посиленням дисбалансу між попитом на робочу силу та її пропозицією. Відбуваються зміни в професійно-кваліфікаційній структурі попиту на ринку праці, підвищуються вимоги роботодавців до якості робочої сили. Ці та інші процеси, що відбуваються в Україні, виводять на перший план забезпечення зайнятості молоді та зниження молодіжного безробіття. Оскільки дана категорія населення є однією з найбільш вразливою до негативних змін на ринку праці. До того ж, молодь – це та категорія населення, від якої безпосередньо залежить розвиток нашої країни. Молоді люди володіють необхідним потенціалом, реалізація якого найближчим часом може істотно поліпшити соціально-економічне становище суспільства і відродити національні та духовні надбання українському народу.

У новітній науковій літературі все більше з'являються публікації з проблеми зайнятості молоді, у яких здебільшого увага приділяється теоретичним аспектам цього специфічного ринку, наводяться загальні характеристики, якісні та кількісні параметри. Досить вагомими є праці щодо розвитку молодіжної політики, дослідження проблем зайнятості молоді та забезпечення її первинної зайнятості. Утім, зважаючи на європейське спрямування України та реформування економіки, яке приводить до змін в соціальній сфері, на ринку праці та змін у законодавчих актах, наукові дослідження щодо вирішення проблем молодіжного безробіття нині не встигають за потребами реальної практики та не завжди є задовільними та ефективними. Тому зараз актуальним є аналіз проблеми молодіжного безробіття та вивчення можливостей розвитку соціального підприємництва як форми зайнятості молоді з урахуванням вимог сучасного суспільства, що рухається в європейському напрямку.

Постановка задачі. Проблеми зайнятості молоді досліджували С. Бандура, В. Брича, Д. Боги-

ня, В. Васильченко, І. Волинський, О. Грішнова, М. Долішній, Т. Заяць, В. Коваленко, Г. Коваль, А. Колот, І. Лопушинський, О. Новікова, І. Петрова, Т. Петрова, В. Петюх, В. Савченко, Л. Шевченко та ін. Відзначаючи вагомий внесок учених у розвиток науково-теоретичного підґрунтя розкриття й вирішення проблем безробіття серед молоді, слід звернути увагу на те, що й сьогодні ця проблема є актуальною і до неї звертаються як практики, так і теоретики. Тому метою статті є розкриття проблеми молодіжного безробіття в сучасному суспільстві та розроблення шляхів для поліпшення ситуації у сфері зайнятості серед молоді України, зокрема, на основі розвитку соціального підприємництва як форми зайнятості.

Викладення основного матеріалу дослідження. Конвенція МОП «Про мінімальний вік» встановлює граничний вік особи, яку приймають на роботу, не нижчий за вік при закінченні обов'язкової шкільної освіти, але не менше 15 років [4]. В Європі загалом молоддю вважаються особи від 15 до 30 років. В Україні, згідно із Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», молодь – це громадяни віком від 14 до 35 років [3].

Структуруючи молодь залежно від економічної активності, виділяють дві категорії: економічно активну і економічно неактивну молодь, які, у свою чергу, містять окремі групи. Економічно активна молодь забезпечує пропозицію робочої сили на ринку праці. До економічно активної молоді відносять офіційно зайнятих і безробітних осіб. Економічно неактивне населення – особи, яких не можна кваліфікувати як «зайнятих» або «безробітних». До складу цієї категорії включається незайнята молодь, яка належить до таких соціальних груп: школярі, учні професійно-технічних закладів, студенти ЗВО, військовослужбовці, жінки, що перебувають у декретній відпустці, молодь, яка не працює і не має статусу безробітної особи.

Згідно з аналітичними даними Державної служби статистики України щодо стану робочої сили, у 2019 р. рівень економічної активності серед осіб у віці 15–24 роки складав всього

36,2%, а от у віці 25–29 років становив 80%, у віці 30–34 років – 82%, та був вищим, ніж в середньому серед населення віком 15–70 років (63,4%). Невисокі показники в наймолодшій групі обумовлені отриманням освіти молоді цієї вікової групи. У той час, як 30-річні особи вже завершили процес здобуття освіти та успішно вийшли на ринок праці, отримавши цінний практичний досвід. Більшість економічно активної молоді має професійну кваліфікацію у закладах вищої і професійної (професійно-технічної) освіти [11].

У 2019 р. рівень зайнятості серед молоді старших вікових груп порівняно з попереднім роком збільшився від 71,8 % серед 25–29-річних і 75,9% серед 30–34-річних у 2018 р. до 73,3% і 76% відповідно у 2019 р. Більш суттєве зростання рівня зайнятості відбулося серед молоді віком 15–24 роки з 27,% у 2018 р. до 30% у 2019 р.

Рівень безробіття, визначений за методологією МОП, майже в усіх молодіжних вікових підгрупах коливається біля середнього рівня безробіття серед працездатного населення (8,2%). Показник безробіття молоді віком 30–34 років у 2019 р. становив 7,3%; у віці 25–29 років – 8,4%. А от у віковій групі 15–24 років цей показник був на рівні 15,4%, тобто понад ніж удвічі вищим, ніж серед усього населення працездатного віку. Найвищим рівень безробіття був серед молодих чоловіків віком 15–24 роки (15,5%) та серед міської молоді цієї вікової групи (15,9%) [11].

За інформацією Державної служби зайнятості, у 2019 р. статус безробітного мали 583,7 тис. осіб з числа молоді (39,2% загальної кількості безробітних).

У цілому для молодіжного безробіття в Україні характерні певні особливості. Так, вищі рівні безробіття спостерігаються серед молодих чоловіків та осіб, які проживають у сільській місцевості. Шанс потрапити до лав безробітних зменшується зі зростанням рівня освіченості, проте значна частка безробітної молоді в Україні мають вищу освіту. У своїй більшості категорія «молодь» складається з випускників навчальних закладів, які не мають трудового досвіду. У пошуках першого місця роботи молоді люди стикаються з проблемою відмови роботодавців у працевлаштуванні. Найпоширенішим аргументом відмови в наданні першого робочого місця є відсутність досвіду роботи. Серед інших причин високого рівня безробіття молоді на ринку праці слід також відзначити такі:

- неповна інформованість щодо потреб сучасного ринку праці. Відсутність достатньої інформації про світ професії, вимоги, які ставлять роботодавці до професійних та особистісних якостей майбутнього працівника;
- несвідомий вибір майбутньої професії (без урахування особистих вмінь та якостей, вибір престижної професії, що порадили батьки);
- невідповідність рівня якості освіти до вимог роботодавців стосовно вмінь молодого працівника;
- низький рівень заробітної плати для молодих працівників, що викликає в молоді небажання працювати за освітою та змушує або працювати не за професією, або працевлаштовуватися в тіньовому секторі;

- відсутність практичного досвіду та навичок, трудового стажу, виробничої практики під час навчання, як наслідок – низький професійний рівень молоді;

- небажання роботодавців брати на роботу недосвідчену та некваліфіковану молодь;

- недостатнє стимулювання роботодавців до працевлаштування молоді, значне податкове навантаження на бізнес, що знижує чисельність працівників на підприємствах та стримує створення нових робочих місць для молоді;

- низький рівень узгодженості та взаємодії між органами освіти, роботодавцями, органами служби зайнятості та іншими структурами, які діють на ринку праці молоді;

- недооцінка роботодавцями всіх переваг молоді, її мобільності, гнучкості, свіжого мислення, трудового потенціалу;

- амбіційність молоді;

- нестійкість життєвих настанов;

- низький рівень соціальної та психологічної адаптації до умов ринку праці;

- неготовність до виходу на ринок праці, неконкурентоспроможність молоді [13].

Безробіття серед молодого населення має цілу низку негативних наслідків, серед яких:

- погіршення демографічної ситуації через фінансову неспроможність осіб репродуктивного віку народжувати та виховувати дітей;

- погіршення здоров'я через фінансову неспроможність молоді користуватися медичними послугами;

- зниження якості трудового потенціалу внаслідок тривалого періоду пошуку роботи;

- активізація трудової міграції;

- зростання соціальної напруженості в суспільстві.

Одним з шляхів подолання негативних тенденцій, що склалися на ринку праці молоді, спеціалісти вважають розвиток молодіжного підприємництва [2].

Молодіжне підприємництво – це елемент підвищення рівня зайнятості серед молоді та створення нових малих підприємств і додаткових робочих місць. Молодіжне підприємництво являє собою особливий вид економічної активності молоді, спрямований на досягнення економічних інтересів, розкриття творчого потенціалу та самореалізацію молоді. Молодіжне підприємництво, забезпечуючи зайнятість молоді, реалізується в таких функціях, як економічна, соціальна, ресурсна, демографічна, політична. При цьому формами прояву цих функцій повинні бути знання, ініціатива, новаторство, здатність і готовність приймати на себе економічні ризики, створення додаткових робочих місць для молоді, а також умови найбільш повної їхньої реалізації в ринковій економіці на основі системного підходу [5].

За результатами соціологічних досліджень «Молодь України» майже третина молоді хотіла б відкрити власну справу. Результати цих досліджень свідчать, що значна частина молоді віком 14–34 роки (у 2018 р. – 32,6%; 2017 р. – 31,9%, 2016 р. – 31,9%) має бажання відкрити власний бізнес, а кожен п'ятий респондент наголошує на тому, що бажає це зробити найближчим часом (2018 р. – 10,1%, 2017 р. – 10,4%, 2016 р. – 10,4%)

[7; 8; 12]. Для того, щоб такий високий рівень підприємницького настрою призвів до практичних кроків необхідні сприятливі умови. Для стимулювання молодіжного підприємництва наразі державою здійснюються певні заходи. Так, наприклад, для молоді, яка звертається до державної служби зайнятості надаються надання інформаційні, консультаційні і профорієнтаційні послуги, здійснюється сприяння в працевлаштуванні, у тому числі шляхом організації підприємницької діяльності. Для розвитку та підтримки підприємницької ініціативи серед безробітних державною службою зайнятості здійснюється одноразова виплата допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності. Упродовж 2019 р. таку допомогу отримали 893 особи з числа молоді у віці до 35 років, у I півріччі 2020 р. – 568 осіб [1]. Слід відмітити також позитивний досвід Державного центру зайнятості з організації та розвитку краудфандингу через інтернет-платформу, що допомагає збирати кошти для реалізації бізнес-проектів, стартапів молоді та надає інформаційно-консультативну допомогу у започаткуванні власної справи [7].

Говорячи про розвиток молодіжного підприємства та вирішення проблем безробіття відповідної категорії населення, наразі не можна оминути тему соціального підприємництва.

Соціальне підприємство – це бізнес, головна мета якого – вирішення гострих соціальних проблем та допомога окремим верствам населення. Усі кошти, які приносить така діяльність, спрямовуються на розвиток самого підприємства, громадські справи чи на вирішення суспільно важливих проблем. Соціальний підприємець викремлює проблему, з якою частина населення змиралася і сприймає як даність із тих чи інших причин, та сам розробляє і впроваджує новий спосіб вирішення проблеми – у вигляді послуги чи продукту. Отже, соціальне підприємство дає можливість часткового і динамічного розв'язання гострих проблем суспільства [9].

Інформація про соціальні підприємства щодня набуває все більшого розголосу, більше й людей, які починають цим займатися. Такий бізнес діє за всіма законами звичайного приватного підприємства і приносить прибуток, тому не вважається благодійництвом. Така цікава та доступна робота приносить неабияку користь людям, що потребують допомоги у адаптації до навколишнього середовища [6]. Цей вид підприємництва зазвичай передбачає передусім реалізацію інноваційної складової підприємницької діяльності, тому як найбільше підходить для молоді. Адже молоді найбільш сприйнятлива до новацій та має такі переваги, як висока мобільність, креативне мислення та здатність до творчої діяльності, висока працездатність, низький страх випробувань та наполегливість у реалізації бізнес-ідеї тощо.

Важливою ознакою соціального підприємства є чітко визначена соціальна мета, що задекларована у статутних документах підприємства, та вимірювана соціальна цінність. Діяльність таких підприємств має важливе значення для суспільства у вирішенні економічних, екологічних та соціальних проблем. Тому навколо цієї діяльності часто об'єднуються однодумці та формується

фінансовий капітал завдяки залученню фінансової підтримки інвесторів або через об'єднання коштів засновників-однодумців. Ця можливість допомагає вирішувати таку важливу проблему започаткування малого бізнесу як брак фінансових коштів. Згідно з результатами соціологічних досліджень [7], 54% опитаних молодих підприємців відзначили проблему відсутності первинного капіталу, 23% відмітили проблему недоступності кредиту. Для започаткування власного бізнесу 42,3% опитаних зверталися за фінансовою підтримкою до родини або друзів.

Наразі багато організацій підтримують розвиток соціального підприємництва в Україні, зокрема:

1) «Фонд розвитку інновацій» – державний інвестиційний фонд, який виділяє гранти для українських стартапів молодих соціальних підприємців на ранніх стадіях;

2) «Державна інноваційна фінансово-кредитна установа», яка організовує конкурсний відбір інноваційних та інвестиційних проектів і програм через спеціально створений портал та надає можливість потенційним власникам Start-Up-проектів розміщувати запити щодо фінансування;

3) «Фонд Східна Європа»;

4) Консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні, до якого увійшли British Council, «East Europe Foundation», «International Renaissance Foundation», «PricewaterhouseCoopers» та Erste Bank в Україні.

5) Міжнародний Фонд «Відродження» за сприяння Erste Stiftung та Українського фонду підтримки підприємництва

6) Програма соціального інвестування в Western NIS Enterprise Fund, що успішно надає доступні кредити (5–10% річних) за Програмою соціального інвестування тощо.

Окрім фінансової підтримки молоді також може спиратися на організаційну та інформаційну підтримку деяких бізнес-інкубаторів в Україні. Так, наприклад, Youth Entrepreneur Incubator (Інкубатор молодіжного підприємництва) об'єднує ініціативи креативних молодих людей, підтримує розвиток їхніх бізнес-проектів, спрямованих на позитивні перетворення в суспільстві. Start-up Business Incubator KNU – молодіжна бізнес-платформа на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, що спеціалізується на створенні сприятливих умов для реалізації стартап-проектів молодих науковців та студентів КНУ. Enactus Ukraine – організація, яка об'єднує студентську молоді, представників ВНЗ та бізнес-лідерів, які продукують ідеї та втілюють у життя соціально-підприємницькі ініціативи. Викладачі ВНЗ та бізнесмени-партнери Enactus стають наставниками активної молоді, що хоче творити зміни, та спрямовують її у потрібне русло [6; 10]. Окрім зазначених установ, що сприяють розвитку молодіжного підприємництва саме соціального спрямування, молоді може скористатися допомогою у відкритті власної справи таких організацій:

1. «Skills Lab: власна справа», яка забезпечує розвиток та вдосконалення навичок молоді, що є необхідними для успішної реалізації бізнесу.

2. «Рука допомоги», пілотний проект Міністерства соціальної політики України, який реалізується за підтримки Світового банку в межах більш широкої стратегії модернізації системи соціальної підтримки населення. Мета проекту – допомогти вимушеним переселенцям та членам малозабезпечених сімей позбутися залежності від соціальних виплат, отримати достойну роботу або заснувати власний бізнес.

3. «Будуй своє». Цей портал є частиною спеціальної програми для підприємців та тих, хто тільки мріє ними стати. Його переваги: швидке відкриття рахунку, миттєва картка та зручний Інтернет-банк; інструменти для ведення бізнесу від партнерів програми на привабливих умовах; допомога з фінансами.

4. «Розпочни та вдосконалий свій бізнес» – навчальна ідея для тих, хто має перспективні ідеї організації власної справи й прагне їх розвивати [2].

Завдяки фінансовій та організаційно-інформаційній підтримці зазначених організацій та установ, молоді люди отримують можливість подолати проблему працевлаштування і започаткувати власний бізнес, реалізувати свої креативні ідеї та принести користь суспільству.

Окрім зазначеного, соціальне підприємництво сприяє розвитку лідерських навичок молоді, активізації громадської діяльності, реалізації творчих ідей, що у свою чергу впливає на розвиток країни в цілому. Соціальна підприємницька ді-

яльність дає молоді простір для самореалізації та реальні перспективи для покращення життя суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Під час дослідження доведено, що проблема забезпечення зайнятості та працевлаштування молоді є однією з найактуальніших для суспільства. Сучасна економічна криза, яка супроводжується значним спадом виробництва, масштабними змінами на ринку праці, збільшенням рівня безробіття та загостренням проблем прихованого безробіття зумовила утворення досить великої соціальної спільноти – безробітної молоді. Саме молодь, через специфіку своїх вікових соціально-психологічних та кваліфікаційних особливостей виявилась найбільш невідповідною до сучасного складного стану на ринку праці, та однією з найбільш уразливих часток робочої сили.

Одним з шляхів подолання негативних тенденцій, що склалися на ринку праці молоді, є розвиток молодіжного соціального підприємництва. Створюючи умови для зародження, розробки та реалізації підприємницьких ідей молоді, можна прокласти шлях до вирішення проблем молодіжного безробіття чи розвитку наукових відкриттів. У свою чергу, ініціативна молодь, отримавши підтримку, реалізовуватиме свої бізнесові амбіції чи наукові дослідження, а також винаходитиме можливості вирішення соціальних проблем, впроваджуючи філософію нових підприємницьких цінностей.

Література:

1. Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/view>.
2. Давидюк Л.П. Молодіжне підприємництво як прогресивна сила розвитку країни / Л.П. Давидюк, А.О. Шкварко // Інфраструктура ринку. – 2019. – Випуск 37. – С. 37–42.
3. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2998-12>.
4. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054#Text.
5. Куцоконь М.П. Молодіжне підприємництво та активізація суб'єктивного підприємницького потенціалу молоді. Навчально-методичний посібник / За ред. проф. Гудзя П.В. – Донецьк: ЮгоВосток, 2006. – 286 с.
6. Молодіжні проекти та соціальне підприємництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.ureport.in/story/589>.
7. Молодь України – 2018: результати репрезентативного соціологічного дослідження / Міністерство молоді та спорту України. Київ: ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018. – 72 с.
8. Молодь України – 2017: результати репрезентативного соціологічного дослідження / Міністерство молоді та спорту України. Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. – 72 с.
9. Овсянюк-Бердадіна О.Ф. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації / О.Ф. Овсянюк-Бердадіна, Ж.Л. Крисько // Науковий вісник Ужгородського національного університету – 2016. – Випуск 6, частина 2. – С. 129–132.
10. Омельченко В. Три платформи для розвитку молодіжного соціального бізнесу // В. Омельченко, А. Голуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gurt.org.ua/news/recent/28861>.
11. Статистичний збірник «Робоча сила України 2019» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm.
12. Цінності української молоді – 2016: результати репрезентативного соціологічного дослідження / Міністерство молоді та спорту України. Переяслав-Хмельницький: СКД, 2016. – 88 с.
13. Швець О.В. Сучасна парадигма економічної активності молоді на ринку праці регіону / О. В. Швець // Бізнес Інформ. – 2020. – № 8. – С.154–160.